

Koro Navarrokekin hizketan

KARLOS DEL OLMO

Aurkezpen handiren beharrik ez Koro Navarrok euskal itzulpengintzari dago-kionez. Besteak beste, ondoko liburuak euskaratu ditu (zerrendak ez du alorra agortzeko asmorik): Patricia Highsmithen *Poliki, poliki haizetan*, Truman Capote-ren *Gosaria Tiffany's-en* (1989ko Orixe saria jaso zuen itzultzaileak); Dashiell Hammet-en *Gizon argala*; John Le Carréren *Hotzetatik etorri zen espia*; Agatha Christieren *Hamar beltz*, *Eta ez zen alerik ere geratu*, eta *Katua usategian*; Rudyard Kiplingen *Kim*; Anthony Hoperen *Zendako presoak*; Mark Twainen *Hiru kontakizun*; John Steinbecken *Tortilla Flat* (1992ko Orixe Saria); Dylan Thomasen *Artistakume baten erretratua*; E.A. Poeren *Kontakizunak*; Isaac Bashevis Singerren *Zortzi kontakizun*; Raymond Carverren *Zertaz ari gareen maitasunaz ari garenean*; Gosciny&Sempé bi-kotearen *Nikolas Txikiren historia ezezagunak*; Pio Barojaren *Zalakain abenturazalea*; Nathaniel Hawthorneren *Wakefield eta beste kontakizun batzuk*; Doris M. Lessingen *Belarra kantari* (2008ko Jokin Zaitegi itzulpen beka); Hannah Arendten *Eichmann Jerusalem*; Dian Fosseyren *Gorilak lainoetan*; Suzanne Collinsen *Gose Jokoak*, *Dena sutan* eta *Eskinoso isekaria*; Donna Leonen *Heriotza La Fenicen*; Michael Morpurgoren *Gerrako zaldia*; David Albahari-ren *Götz eta Meyer...*

Dibulgazio testuak, testu teknikoak, dokumentalak, opera libretoak, entziklopediak eta testu liburuak ere itzuli ditu. Bestalde, *Senex* aldizkarian itzulpenaren inguruko artikuluak plazaratu ditu.

1997tik 2007ra bitartean euskara batuaren lexikoa osatzeko azpibatzerdeko kide izan zen Euskaltzaindian.

2003an Euskadi Literatura Saria jaso zuen, itzulpenaren alorrean.

KARLOS: Nondik datorkizu hizkuntz zaletasuna? Nola piztu zitzaizun hizkuntzak ikas-teko jaidura?

KORO: Ez dakit... Filologia espainiarra ikasten hasi, hizkuntzen munduan sartu, eta hortik aurrera... Eta euskararen «kezka»-edo

ia betidanik egon da hor: elebiduna izatea, alfabetatu beharra, hizkuntza salbatu/zabaltu beharra...

KARLOS: Eta Filologia baino lehenago, ikastolan eta?

KORO: Donostiako nire inguruko eta nire adineko jende asko bezala, andereño Faustinarene ikastolan ibili nintzen lehenbizi. Haurtzaindegi *avant la lettre* bat zen. Hiru urterekin hasi eta bost urterekin bukatu. Jostatu, kantatu, erreztatu —jakina— eta antzerkiak egiten genituen. Eta eguraldi ona zegoenean, Gaztelura joaten ginen beti, ikastola kaian baitzegoen, murailaren gainean.

Gero hortik «egiazko» ikastolara pasatu ginen. Ni Elbira Zipitriaren ikastolara. Gurasoak euskaltzaleak ziren, eta ikastola haiek oso onak zirela iruditzen zitzaizkien; gustatzen zitzaizkien sistema, modernoagoa-edo. Lau urte egin nituen han. Han hasi ginen serioan idazten, irakurtzen... asko kantatzen genuen, poesiak esan eta hola. Oraindik buruz dakizkit asko, beti lerroren bat falta bazait ere. Hor ibiltzen naiz orain, bilobei erakusten: *Moro katua, Han urrin etxe pox-pola, Belea eta azeria...*

Ikastolaren ondoren, eta urte haietan Lizetia hasia bazen ere, oraindik ikastetxeetara joaten ginen gehienok: mojetara eta fraideetara. Nirea ez zen mojena, baina hor nonbait. Kolegiara, eta dena espainolez. Elbirene ikastolan, azkeneko urtean, espainola ere lantzen genuen, eta alde horretatik (eta alde guztietatik oro har), prestatu samarrak joaten ginen. Baina saltoa beldurgarria izan zen: ikastola eta kolegioa, bi mundu ia-ia kontrakoak. Hezkuntza-sistema, irakasleak,

eskola-lagunak, ordutegia... dena. Ni kolegioan ikasle ona nintzen, eta gero konturatu nintzen horrek «salbatu» ninduela: ikasle askok oso gaizki pasatu zuten. Baina oso deseroso egon nintzen, nire inguruetik kanpo bezala. Dena dela, irakasle batzuk onak ziren, eta hori nabaritu zen gerora.

KARLOS: Institutua ere aldaketa handia izan zen?

KORO: Nik institutuan urte bakarra egin nuen. UBI egin nuen, lehenengo UBIa izan zen gurea. Donostiako Usandizagara joan nintzen; orduan neskak bakarrik ginen. Hangoa, berriz ere, aldaketa handia izan zen, baina onerako. Kasualitatea izan zen, beharbada, baina une hartan han oso irakasle onak bildu ziren. Latineko irakaslea, esate baterako; apaiz dotore-dotore bat, Ugartemendia. Ni latinean ondo prestatuta nindoan, oso irakasle ona izan baikenuen kolegioan ere.

KARLOS: Eta latinetik ere itzuli behar?

KORO: Bai, itzulpena etengabe egiten genuen. UBIn jadanik Ovidio etab... Eta grekotik ere bai. Latinean ondo moldatzen nintzen, baina grekoan oso gaizki. Ez nion atera etekin handirik, justu-justu moldatu nintzen, sufritutuz, eta pena handia daukat, grekoa oso hizkuntza interesgarria dela ustedut eta. Dena dela, ikasketa haiek denak balio handikoak izan dira gerora niretzat, itzulpen-lanetarako bereziki. Burua antolatzen dizute; alde horretatik, astakeria bat da hizkuntza klasikoak ikasketetatik kentzea.

Bestalde, oso ikasle talde ona juntatu ginen institutuan. Gustatu egiten zitzaizgun

ikastea, eta gustura geunden, eta, gainera, helduak sentitzen ginen. Beste modu batean tratatzen gintuzten, pertsonak bagina bezala! Kolegioan dena zen diziplina; obeditu eta kito. Institutuan, berriz, gauzak bestelakoak ziren: irakasleak ez ziren etsaiak, eta ez geunden eskola guztietara joatera behartuta. Askotan joaten ginen kafetegira, gauzak beste modu batean hartzen genituen. Talde ona elkartu ginen: hantxe ezagutu nuen nire gaurko lagun handienetako bat.

Handik EUTGra joan nintzen (a zer poza Unibertsitatera gindoazelako!), eta han, berriz, iruditu zitzaigun atzera egiten ari ginela. Kontuan hartu behar da Filologia karrera osatu berria zela, inprobisatu egin zela gutxi-asko, eta hori nabaritu egiten zen.

KARLOS: Eta zergatik aukeratu zenuen Hispaniar Filologia?

KORO: Ez nekielako zer egin! Euskal Filologia izan balitz, seguruena hartan sartuko nintzen, «euskalgauza» honen kontzientzia txikitatik izan dudalako (Donostiako Parte Zaharrean, bost bat urte nituela, ogia euskaraz eskatu eta propina ematen zidaten!). Karrera hautatzerakoan, Filosofia eta Letrak egitea pentsatu nuen (garai hartan Letra guztiak batera zeuden: Historia, Filosofia, Filologiak), gerora aukeratzekotan zer espezialitate egin. Baina urte hartantxe Filosofia eta Letrak desagertu, eta ordura arte adarrak zirenak karrera izatera pasatu ziren. Haietako bat aukeratu behar, ikasturtea hasi baino hilabete lehenago, eta azkenean gauza bat zela eta bestea zela, erdi kasualitatez, Filologia hartu nuen.

KARLOS: Horrek balio izan zizun geroago itzulpengintzaraino heltzeko?

KORO: Bai, oinarri-oinarrian, bai. Bost urtez Filologian aritu ondoren, eskuratzen dituzu noski hizkuntzari eta hizkuntzaren funtzionamenduari buruzko funtsezko ideiak, baita, hala uste dut, sentiberatasun berezi bat literaturari eta oro har hizkuntzari dagokionez ere. Karrera ikasten ari nintzela hasi nintzen irakaskuntzan, EUTGn. Lehenbizi euskarako eskolak ematen, eta gero Euskal Filologian, baina han oso erreta nengoen. Ikasle bezala, erreta. Pentsa, nire ikaskide askok egin zuten Euskal Filologia, oso erraza zelako Hispaniar eta Euskal Filologia baliozkotzea. Nik, ordea, egoskorkeriaz, ez nuen egin. Ez zitzaizkidan apaizak gustatzen, azterketak ere ez... Izan genituen irakasle onak ere (Txuma Lasagabaster, Ramon Zufiaur, Mari Jose Azurmendi...), baina, jeneralean, bai ikasle bezala, bai irakasle bezala, EUTGkoa ez zen esperientzia ona izan niretzat. Bai Hispaniar Filologian, bai Euskal Filologian, ni irakasle hasi nintzenean, gauza asko inprobisatua zen —halabeharrez agian, baina inprobisatua—, eta ni inondik ere ez nengoen prestatua Euskal Filologian eskolak emateko... Hala ere, alde onak ere izan ziren EUTGko urteetan. Hantxe sartu nintzen serio samar euskararen munduan, Patxi Goenagari eta Miren Azkarateri esker, bereziki; eta nahitaez aipatu behar da hango *factotum*-a, Patxi Altuna. Patxi Goenagak, berak zuzenean eta bere liburuaren bidez, izugarri lagundu zidan. Hori bai, gero euskarazko eskolak Chomskyren zuhaitzak eginez ematen genituen! Patxiren bidez, bestalde, talde bat sortu zen euskara eta euskal

literaturako liburu batzuk egiteko (*Euskara lantzen*, Ereinen); han jende garrantzitsua ezagutu nuen (Karlos Otegi, Ibon Sarasola...), eta erruz ikasi nuen. Hura bai, hura oso lan polita izan zen.

EUTGn ari nintzela, Itzultzaile Eskolatik deitu zidaten: berri-berria zen, eta nik bazterreko gauzatxo batzuk egin behar nituen, ikasketa nagusiak osatzeko bezala. Askoz interesgarriagoa iruditu zitzaidan; berria, eta erakargarria.

KARLOS: Orduan, Martuteneko Itzultzaile Eskolara heldu zinen irakaskuntzan eskarmentua zenuelako, ez lehendik itzulpengintzan ibilia zinelako?

KORO: Irakaskuntzaren mundutik heldu nintzen, bai. Printzipioz, Martutenen nik ez neukan itzulpenarekin zerikusirik; nik literatura eta hizkuntzalaritzako eskolak ematen nituen. Baina han zuzenean ezagutu nuen itzulpenaren mundua. Eta pertsonak izan ziren han ere, nik uste, garrantzitsuenak (Xabier Mendiguren Bereziartu, Zabalatar anaiak eta Aintzane Ibarzabal). Izan ere, han ibilitako pertsonak —irakasleak eta ikasleak— izan dira gero nire lankideak: *Lur*-en lehendabizi, Rosettan gero. Martutenen eman zitzaion aurrenekoz itzulpenari —izan itzulpen implizittoa edo «intrakraneala», izan itzulpen esplizittoa— euskararen munduan behar zuen garrantzia.

KARLOS: Baina zu hizkuntzak ikasia zinen, ezta? Kanpoan egonaldiak egina zinen...

KORO: Bai, zerbait bai. Frantsesa asko, alemana pixka bat... Baina ez zitzaidan behin

ere bururatu itzulpengintzan hasiko nintzenik.

KARLOS: Eta nola heldu zinen, orduan, itzulpengintzara?

KORO: Gauza gehienen antzera, kasualitatez. Martuteneko Eskola pikutara joan zen, eta ni langabeziara. Hasieran beldur pixka bat ematen zidan, baina gero pozik (oso gaztea nintzen!). Kobratu egiten nuen, eta ingelesa fuerte ikasteko aprobetxatu nuen. Eta orduan pentsatu nuen: «Igal egingo dut proba bat itzulpenen batekin».

KARLOS: Zein itzulpen duzu gogoan, beraz, modu kontzientean eginiko lehenengotzat, itzultzaile sentituta, eta ez ariketan ari zinelakoan?

KORO: Lehenengoa ez nuen itzultzaile-itzultzaile moduan egin, jakina. Baina «itzulpen bat egiten ari naiz, eta ea ondo ateratzen den», kontzientzia hori banuen; etxeko ariketatxo bat baino gehiago zen. Lehengusu bat neukan Elkarren (orduan Elkar askoz txikiagoa zen noski), orain Xabier Mendiguren Elizegi dagoen lekuan, eta hari erakutsi nion, ea zer iruditzen zitzaion, besterik gabe. Asko gustatu zitzaion, eta argitaratu egin zuten (Patricia Highsmithen *Poliki, poliki haizetan*). Handik aurrera etengabe aritu naiz itzulpenean.

KARLOS: Eta hura, zergatik aukeratu zenuen?

KORO: Irakurri eta gustatu egin zitzaidalako, besterik gabe. Eta erraza zelako. Nik orduan asko irakurtzen nuen ingelesez, misteriozko liburuak batez ere, hasieran (osoak, ez ikas-

teko laburtzen diren horiek). Oso onak dira ikasteko. Harrapatzen zaituzte, eta ia kon-turatu gabe barneratzen dituzu lexikoa eta egiturak-eta, ez?

KARLOS: Irakasle EUTGn eta Martutene-ko Itzultzaile Eskolan, itzultzaile gero..., itzulpengintzan nolako prestakuntza izan zenuen? Martutenen teoria irakurtzen eta ikastaroak egiten hasi zinen?

KORO: Nik ez dut izan, itzultzaile moduan, prestakuntza formalik. Martutenen giro hartan mugitzen ginen, hori bai. Han bage-nuen liburutegi bat —nahiko ona, dirutxo bat bazen-eta...—, eta linguistika, itzul-penarekin zerikusia zuen neurrian, eta horrelako gauzak irakurtzen genituen. Baina horrek «girotzeko» balio du; gero lanean tre-batu beharra dago... Itzulpenean hasi nin-tzanean, Biblia txiki bat izan nuen: Xabier Olarrak itzulitako *Karteroak beti deitzen du bi aldiz*. Haren azterketa konparatua egin nuen, eta nik uste dut asko ikasi nuela. Hala, ingelesa pixka bat utzi eta euskaraz irakurriko nuela erabaki nuen, asko neuka-la ikasteko. Eta hura sustoa, orduan modan zegoen idazleren baten lana irakurtzen hasi eta nirea baino euskara pobreagoa zerabilela ikusita! Eta idazle zaharragoetara jo nuen, seguruagoak iruditzen zitzaizkidan.

KARLOS: Hortaz, itzulpengintzan hasi zine-netik eta gaur arte, ikasi duzun guztia go-goan, nola ikusten duzu zeure bilakabidea?

KORO: Hasteko, orain gehiago kostatzen zait itzulpenak egitea. Ez dakit zenbateraino den serioagoa naizelako lanean —uste dut baietz—, eta bi, adinarengatik —eta hori

ere hala dela uste dut—. Adinarekin galdu egiten dira gaitasun batzuk, edo moteldu. Eta serioagoa naizela esaten dizut esperien-tzia hori izan dudalako: negargarria izan zen nik aspaldi egindako itzulpen bat berrikuste-a; oso-oso gaizki zegoela iruditu zitzaidan. Bolada bat pasatu nuen frustrazio handiare-kin, eta disgustu handiarekin... neure bu-ruarekin disgustua, gainera, nik beti arduraz egin baitut lana, horretan saiatu bainaiz... Dena dela, euskara idatzia orain baino askoz ere zurrunagoa zen, euskara batua osatzen hasi berria zen... Garai hartan, nik «jeitxi» eta «arroltza» idazten nuen: hitz horiek ez zeuden erabakiak!! Sinestekoa ere ez da. Eta agian hori baino garrantzitsuagoa: hiztegi-kontu asko ez zeuden batere zehaztuak, ezta gramatikako egitura asko ere. Eta, zer kriti-katu asko badute ere, pentsa zer zen *Zehazki* eta *Elhuyar* hiztegirik gabe lan egitea, Muji-karekin eta abarrekin bakarrik, zelebkeria zelebkeriaren atzetik. Eta Euskaltzaindiak urteotan guztietan egin duen lana gabe... Dena dela, oraintxe aukera izan dut orain hamabost bat urte itzuli nuen liburu bat errebisatzeko, eta ondo dagoela ikusi dut; alegia, sekulako aurrerabidea dagoela 80en bukaeran egin nituen lanetatik. Parte bat nirea izango da, ikasi dudanaren emaitza; baina beste parte handi bat, badakit segu-ru, hizkuntzaren eta hizkuntzaren inguruko tresnen hobekuntzaren emaitza da argi eta garbi.

KARLOS: Baten batek aztertuko ditu noiz-bait garai hartako lanak, ezta? Bestalde, Euskaltzaindian egin duzun lana, hiztegi kontuetan eta halako gauzetan, lagungarri gertatu zaizu itzultzeko orduan?

KORO: Ni Hiztegi Batuko Lantaldean egon nintzen, eta pixka bat bai, lagundu dit; hobeto ezagutzen duzu, adibidez, *Hiztegi Batua* tresna moduan. Baina itzultzaile gisa... denak laguntzen du nolabait ere. Han jende diferentea zegoen: Aduritz, Davant, Xarriton, Segurola, Sagarna, Irene Arrarats... eta haiekin harremanetan, gauza berriak ikasi nituen. Haien euskara, haien testuak... gauzak gehiago sakontzen dituzu. Hori oso aberasgarria izaten da beti, baita itzulpenerrako ere.

KARLOS: Peter Newmarkek dioenez, joskera, sintaxia, malgua da; hiztegia, ordea, zurruna. Zu oso artatsua zara hitzekin, ezta?

KORO: Ez dakit... Joskera oso inportantea da, baina hiztegia ere hor dago, eta niri batzuetan lan handiak ematen dizkit. Hiztegia falta dugu oraindik, asko gainera: oraindik ezin ditugu ondo bereizi, demagun, *petulante*, *arrogante*, *vanidoso* eta beste mila gauza... Batzuek uste zuten *Orotarikoari* buelta emanda aurkituko genituela halakoen balio-kideak; baina ez, halako asko ez dago, ez da erabili, edo ez da idatzi. Edo kontzeptua ez zen existitzen. Eta itzulpenak ez du barkatzen. Idazle batek saihesten ditzake hitz batzuk, hau da, pertsonaiak gauza bat hartu ordez beste bat hartuko du (Isabel Etxeberriak oso lan interesgarria egin du gai horri buruz), eta nik ere egiten ditut tranpa batzuk, eta denok, seguruenen. Esate baterako, aurreko batean kalean ikusi nuen testu batean pauso jakin batzuk aipatzen dira erretratu bat egin aurretikoak: *preparar los trajes, colocarse, disparar...* *Disparar* hori «kliskatu» zegoen itzulia. Nik, dudarik gabe, «argazkia egin» jarriko nuke, «kliskatu» itsusi hori saiheste-

ko... Baina, jakina, horrelakoak ezin dira beti egin. Eta seguruenen urte batzuen buruan «kliskatu» normal-normala irudituko zait. Hitzek ere denbora behar dute beren bidea egiteko, geure buruan besteak beste.

KARLOS: Irakaskuntza formalean izandako esperientziatik at, azken urteotan lankideen irakasle ere jardun duzu...

KORO: Bai, horrelako zerbait, *Lur*-en batez ere.

KARLOS: Irakasle izate horrek zer ekarri dio itzultzaileari, zer ikasi duzu hortik, itzultzerako lagungarri gertatu zaizu?

KORO: Bai, eskola edo dena delakoa presatatu behar da, eta pentsatu, eta hori bai, jakina, oso interesgarria da; gauzak aztertu, sakondu eta argiago ikusten dituzu, edo konturatzen zara beharbada auzi batzuetan oker zinela.

KARLOS: Itzuli ez ezik, zuzenketa lanak ere egina zara.

KORO: Orain gutxiago, baina bai, egiten ditut.

KARLOS: Eta bada alderik bi lanen artean?

KORO: Oso gauza diferenteak dira. Dena dela, zuzenketa lana izan liteke testu bat goitik behera berregitea edo ukitu batzuk egitea. Ukituak direnean, niri asko gustatzen zait. Eta ikasi egiten da, asko. Alderantziz ere bai: niri zuzentzen didatenean oso interesgarria dela uste dut, eta asko ikasten dut. Testua ondo samar baldin badago, gero zuzenketa lana egiatan ez da zaila, baina bai

interesgarria: estilo-kontuak etab. lantzen dira, gramatikatik harago.

KARLOS: Horren gainean, ni kezkatzen nauen kontu bat: zuzentzeak behartzen ote zaitu zeure sistema garbiago izatera, aukerak sistematizatuago izatera?

KORO: Irakaskuntzan bezala, zuzenketak justifikatu egin behar dira, eta horrek gauzak sakontzera behartzen zaitu. Zeure buruaren aurrean ez duzu ezer justifikatu behar, zeure sistema daukazu, formalizatua ez bada ere. Zuzentzen ari bazara, eta argudioak eman behar badituzu, gauzak formalizatu egin behar dituzu; hori ahalegin estra bat da, eta batzuetan oso ondo dator ahalegin hori, autokritika bezala-edo. Horrelako *feedback* bat dauka, edo eduki lezake, zuzenketak.

KARLOS: *Lur* entziklopedian ere zuzentzaile lanak egiten zenituen?

KORO: Han denetik egin nuen: idatzi, zuzendu, itzuli...

KARLOS: Josu Zabaletari aditua diot oso sistema berezia zenutela, elkarlan halako bat...

KORO: Zuzenketa erruz egiten zen. Testu bera esku askotatik pasatzen zen, ateratzen zen arte. Eta nik asko egin nuen han zuzenketa lana. Eta irakaskuntza lana ere bai, modu informalean, banaka-banaka... jendea prestatu eta halakoak.

KARLOS: Eskolatxo bat eratu zenuten, eskal itzulpengintzaren historian sarritan gertatu legez.

KORO: Bai, talde handi samarra. Une batzuetan jende asko elkartu ginen, eta jende interesgarria: handik pasatu ziren, konparazio baterako, eta beste askoren artean, Juan Garzia eta Inazio Mujika. Lehen esan dudan bezala, jende asko Martutuneko eskolan ibilia zen, eta elkar ezagutzen genuen. Bestalde, *Lur*-ekoa berez itzulpen lana ez bazen ere, azken batean beste hizkuntzetan oinarritzen ginen ia beti geure testuak idazterakoan. Izan ere, hezkuntzaren eta jakintzaren munduan, «jatorrizko testuak» esaten denean, zenbateraino dira jatorrizkoak? Horrez gain, Euskaltzaindiko lau lagun genituen zuzenketa lanetan, eta haiek dena begiratzen zuten. Bereziki zuzenketa haieztaz arduratzen nintzen ni. Eta, nolabait, haiekin ikasten nuena transmititzen nion taldeari. Hori zen, azken batean: elkarlan estua, eta nik uste dut hartan denok ikasi genuela asko.

KARLOS: Talde horretatik atera zineten askok gero «Literatura Unibertsala» bildumako lanak euskaratu dituzue, sariren bat edo beste Euskadi Sarian...

KORO: Bat baino gehiago. Han lana erruz egin genuen, elkarrekin, eta testuak asko orraztu, eta, jakina, ikaragarri ikasten duzu. Ez zen itzulpena, baina, azkenean dena da hizkuntzaren erabilera. Hizkuntza nola erabili, zertarako erabili; zer komunikatu, nola komunikatu... Eta gero gure euskara, hau da, aurreko horiek hizkuntza guztiei aplikatzen zaizkie, baina hor dago euskararen kasu berezia; hor ikasi genuen, esate baterako, tresnak erabiltzen, eta arauen mundu ekaiztsu hori ezagutzen... Gauza horiek denak, bai, ze gu *Lur* hiztegian hasi ginenean

Hiztegi Baturik ez zegoen ia, oso-oso gutxi zegoen, oso zerrenda motza. Eta dena pape-rean, jakina!

KARLOS: Garai hartan *Lur* entziklopediaren inguruan lan handia egin zenuten, *corpus* handi eta aberatsa estandarizaziorako eta batasunerako, batez ere ikusita garai hartan nolako tresna eta baliabideak ziren.

KORO: Bai, pasa diren urte hauetan gauzak erabat aldatu dira. Bi gauza aldatu dira bereziki: bat, Euskaltzaindiak eta EIMAk egin duten lana, araugintzan egin den lan guztia, ze, jakina, orduan desesperatu egiten ginen; denok daukagu esperientzia hori, ezta? Herri honen izena nola jarri behar den, Londres edo London jarri behar den... eta jada berdin zaizu itsusia den, polita den, egokia den... desesperazioan arau bat nahi duzu: «horrela idazten da, eta kito». Eta hori ez zegoen ia. Bestetik, ez zegoen ia informatikarik. Oraingoarekin konparatuta —Internetik ez zegoen—, lanerako beste modu bat zen. Orain ematen du dena oso primitiboa zela, eta gaurko ikuspegitik hala zen, behar-bada.

KARLOS: Bide bat edo beste urratu zenuten, dena dela...

KORO: Bai, eta zeuden tresna informatikoak erabiltzen genituen. Horretan ere maisu onak genituen taldean, Josu Zabaleta eta Jose Luis Agote.

KARLOS: Nola definituko zenuke hitz gutxitan, pare bat esalditan, zure burua, itzultzaile modura?

KORO: Ez dakit zer esan. Nire helburueta-ko bat izaten da, oro har, itzulgai errazak aukeratzea. Erronka bila-eta ez naiz joaten. Erronkak ez zaizkit batere gustatzen. Egin ditzakedan gauzak gustatzen zaizkit niri, edo erraz samar egin ditzakedanak, ahalegina beti dago-eta; batzuetan —maiz samar, egia esan— gertatu zait pentsatzea «hau ez da oso zaila», eta gero oso nekeza gertatzea, baina egin behar da eta egiten da, zer erre-medio. Hala ere, hori da nire abiapuntua. Beste batzuei gustatzen zaizkie erronkak, antza. *Ulysses* euskaratzea, adibidez; ondo da, niri ez. Nik badakit halakorik ezingo nukeela egin, beraz, ez naiz horretan sartzen. Dena dela, eta nik itzultzaile gisa dauzkadan mugak alde batera utzita, alor batzuetan euskara bera gehiago malgutu behar dela uste dut, lehen komentatu dudan bezala. Alorrek esaten dudanean, ez naiz jakintza-ren alorrez ari, gramatikaren eta estiloaren alorrez baizik. Nire iritzian, orain egiten diren testu asko (itzulpenak edo bestelakoak) ezingo ziren egin duela 30 urte. Baina oraindik ere hizkuntza fintzen eta aberasten jarraitu behar dugu oso testu konplexuekin sartu aurretik. Testu horiek egin, egin litezke, jakina; baina irakurri, ulertu eta gozatu... Hori beste gauza bat da. Eta horretara iritsi gabe, testua ez da burutzen. Itzultzea (eta idaztea) komunikazio-prozesuaren erdia baizik ez da.

Hori esanda, hizkera eta euskara natural bat erabiltzen saiatzen naiz. Eta galdera dator orain, jakina: Zer da euskara «natural» hori? Euskara jatorra? Artifiziala ez dena? Dena da artifiziala; eta batentzat gauza bat izango da naturala, eta beste bat beste batentzat. Urte batzuk atzera eginda, gaur idazten

dugun gauza bat (*Txartela erosi, ordaindu eta trenean/trenez joan naiz Gasteiza*) honelako-
ren bat izango zen orduan: *Billetia erosi, pa-
gatu, eta trenean joan naiz Bitorira*. Lehena
bigarrena baino «naturalagoa» (edo norma-
lagoa edo...) izango da gaur gehienontzat;
eta zahar askorentzat, berriz, alderantziz.
Ibon Sarasolak oraintxe esana *31 eskutik*-en:
«Egungo literatur hizkuntzatik kenduko
bagenitu ahoz erabiltzen ez ditugun hitzak,
euskal literaturarik gabe geldituko ginate-
ke». Eta itzulpenik gabe... Baina ez da jus-
tu-justu hori nik hemen esan nahi dudana.
Begira, bi esaldi hauek, oraintsu agertutako
itzulpen «on», zaindu batean datoz: «Nahi
duzu moztu diezaiodala?» (hau da, *¿quieres
que se lo corte?*) eta hurrengo orrian «Berak
ezkon gintezen gogo zuen» (*ellalél quería
que nos casásemos*). Gramatikaren aldetik
zuzenak dira, baina euskararen antz gutxi
dutela esatera ausartuko nintzateke. (Ka-
sualitatea, bietan ateratzen da gure azken
modetako bat, subjuntiboa behin eta ber-
riz erabili behar hori). Ondo ulertzea nahi
dut: horrelakoak existitzen dira euskaraz...
baina gutxi. Eta halakoak pilatzen direnean
testua desitxuratua geratzen da erabat. Ho-
rri itzuri egin nahi izaten diot nik. Eta bide
batez esango dut, itzultzaileon alde eginez,
halakoak badirela jatorrizko testuetan ere.

KARLOS: Eta zuzentzaile modura berdin?

KORO: Ez, hor ez du zuzentzaileak agintzen.
Hor besteak agintzen du, eta testua errespe-
tatu egin behar duzu, hau da, testuak bere
klabeak dauzka —igual zuri ez zaizkizu gus-
tatzen, baina hala da—, eta orduan, klabe
horren arabera ikusten dituzun akatsak-edo,
aldatu, konpondu edo seinalatu, eta kito.

KARLOS: Hor ere «naturaltasun» horren
bila?

KORO: Bai eta ez, edo ez hainbeste. Bes-
te testu bat da, beste batena, eta, nolabait
ere, bere problema da. Bueno, hori teoria
da. Praktikan, nik eskua gehiegitxo sartzen
dudala iruditzen zait. Proposamenak izaten
dira gehienak, baina zenbat! Dena dela, bes-
teren ikuspegia interesgarria da beti. Niretzat
behintzat hala izaten da testuak zuzentzen
dizkidatenean. Gauza interesgarriak ikasten
ditut, eta baita gauza garrantzitsuak ere, ez
nekizkienak, edo garrantzirik eman ez nie-
nak... Esan behar dut, dena dela, oraintsu
tokatu zaidala aldi berean Juan Garziaren
ikastaro batera joatea eta pare bat nobela zu-
zentzea; eta iruditu zait Juanen irakaspenek
begiak «ireki» dizkidatela, esaldiaren orde-
nan eta puntuazioan batez ere.

KARLOS: Buruan josita daukat zuri entzun-
dako gauza bat: «Norbera da sinatzen due-
naren erantzulea».

KORO: Hala da, bai. Hala ere, nire testuak
zuzenduta ikusten ditudanean (baita nero-
nek zuzenduta ere), harrিতuta geratzen naiz
batzuetan neure buruarekin, nolako aldre-
beskeriak idatzi ditudan... eta konturatu ez!
Une batzuetan lana automatizatu egiten da,
eta alde horretatik arrisku gehiago izan leza-
ke itzultzaileak idazleak baino.

KARLOS: Maila pertsonalagoan, itzulpen-
gintzak emandako une goxoren bat, berezi-
ki gogoratzen duzuna?

KORO: Nik primeran pasatu dut itzulpen
batzuekin, batekin baino gehiagorekin. Esa-
te baterako, *Nikolas Txikiren* istorioekin.

Kaleratu zenean, nire itzultzaile-ibilbidearen gailurra zela iruditzen zitzaidan.

KARLOS: *Nikolas Txiki* galdu hura zen?

KORO: Josuk eta biok Nikolasen ipuin mor-do bat itzuli genuen, nik egin nion opari hori Josuri; niri eskatu zizkidaten, baina ez zegoen astirik, eta erdibana egin genuen; azkenean, bi liburu handi izan ziren, eta erdia eta erdia egin genuen. Eta gero batak bestearena zuzendu, eta zuzenketa horien arabera pixka bat berdindu genituen. Oso ondo pasatu genuen biok, eta sekulako barreak egin genituen. Gerora, beste batzuk ere itzuli ditut oso politak: bat aipatzeko, oraintxe bukatu dudana, Mikel Laboaren memoriak, Mari Sol Bastida haren alargunak idatziak. Lan hau oso berezia izan da, baina gehiago agian alderdi pertsonaletik profesionaletik baino: liburu luzea eta hunkigarria da, eta azken batean, Mikelen eta Mari Solen bizikizunen bidez neure bizitzaren errepaso egin dut. Eta duela gutxi hasi naiz oso-osointeregarria den beste liburu bat itzultzen, Asun Garikanoren *Kaliforniakoak*. Liburu egiaz bikaina da, eta esperientzia berria niretzat, testu luze bat gaztelaniara itzultzea.

KARLOS: Josu Zabaleta aipatu duzula, biok batera, edo paraleloan, edo, gutxienez, denbora berean, itzuli zenituzten Pio Barojaren bi lan, «Literatura Unibertsala» bilduman. Antzeko prozedura erabili zenuten?

KORO: Ez, hor bakoitzak berea egin zuen. Liburuek ez zuten batere zerikusirik, nahiz eta egile berarenak izan. Nirea *Zalakain* izan zen, eta Josurena *Jakintzaren arbola*. Nik uste dut niri onena tokatu zitzaidala,

zorionez. Alegia, *Jakintzaren arbola* liburu bikaina da, baina baditu parte batzuk oso filosofikoak, gogoetak eta abar, eta nahiko gogorra, nahiko aspergarria egin liteke itzultzailearentzat. Nik itzulpen harekin ere oso ondo pasatu nuen, testua oso hurbila baitzen; kontatzen diren gauzak oso hemengoak dira, kontatzeko modua ere bai, hemengo gaztelania da.

KARLOS: Eta bizi behar izan duzun une garratzen bat?

KORO: Lehenago aipatu dudan hori oso gogorra izan zen, itzulpen zaharraren berri-kuste hura. Eta gero asko sufritu nuen N. Hawthorneren *Wakefield* ipuin-bildumarekin. Oso liburu ona, baina oso zaila. Itzelezko lana egin nuen, ikaragarria, liburuan barru-barruraino sartuta; batzuetan iruditzen zitzaidan ni ere sorgina nintzela. Nire ustez, mundu hori, sorginena-eta, zoragarri aterea dago, baina oso zaila da. Eta ez dakit jendeari gustatu zaion, inork irakurri duen, ez duen...

KARLOS: Diotenez, garai hartako ingelesezko testuak oso kanonikoak dira, on-onak, itzuli behar izaten direnerako.

KORO: Bai. Askozaz errazagoa izan daiteke niretzat halakoak itzultzea gaur eguneko egunkari bat itzultzea baino. Askoz errazagoa, hizkuntza kanonikoa delako; azkenean, nik liburuetako ingelesa dakit, ez dakit orain kalean egiten dena. Allan Poe, esaterako; ez dut esango erraza denik, baina ipuin batzuk ez dira zailak; horregatik, oso kanonikoa delako, oso klasikoa delako. Entenditu, behintzat, oso ondo entenditzen da. Lehenengo

pausoa egina daukagu, beraz. Jakina, bigarrena falta zaigu: esatea, ondo esatea; eta hori asko da, baina lehenengoa egina dago. Beste testu batzuekin, berriz, lehenengoa ere...! Eta estiloa eta sintaxia, ereduak dira, eta, gainera, esango nuke «europar» samarra dela askotan, oraingo testu modernoan aldean intelektual haiek latina eta mundu klasikoa ezagutzen baitzituzten, eta frantsesa, eta asko estimatzen zituzten, baita Ameriketara ere, eta hori nabaritzen da, nik uste. Poek gainera erritmoa asko markatzen du, eta ez da zaila nire ustez erritmo hori euskaraz ematea.

KARLOS: Zer sentitu zenuen Euskadi Saria irabazi zenuela jakitean?

KORO: Poza, poz handia. Poz handia gainera, liburu berezia izan zelako niretzat saritu zutena, Isaac Bashevis Singer-en ipuinak. Hura itzultzen ere oso ondo pasatu nuen, asko gustatu zitzaidan, izugarri. Ipuinen bat di-da itzuli nuen, oso gustura, eta, hortaz, liburu berezia izan zen niretzat, itzultzaile bezala, gustatu zitzaidalako eta baita gainerakoan ere, liburu harekin mundu berri bat deskubritu nuelako. Hain zuzen ere, udara hartan Hungariara joan ginen oportetan senarra, alaba eta hirurak, eta ikus zitezkeen auzo judu eta sinagoga guztiak ikusi genituen. Serbiara ere pasatu ginen, Subotica izeneko hiri batera, eta han ginela, bertako sinagoga zoragarria ikusten ari ginela, telefonoz deitu zidaten, finalista nintzela eta sinatzeko: «Begira, zer ederki!». Eta gero saria eman zidaten; patua zen. Nire amak disfrutatu zuen gehiena sariarekin. Iruditu zitzaion partez berari emandako saria zela; eta hala zen, parte handi bat harena zen.

Sariko irudia jaso, eta amak bi hilabetean eduki zuen bere etxean.

KARLOS: Zer hartzaile, zer irakurle mota izaten duzu gogoan itzultzean?

KORO: Ez dut hartzaile jakirik izaten gogoan. Idazlearen kontua da hori, nik uste. Agian oso azaleko mailan: «hitz hau entendituko da?» Edota, inoiz, pentsatzen dut: «egitura edo hitz honi propaganda egingo diot... eta beste honi boikota!»

KARLOS: Ezta modu inkontzientean ere?

KORO: Nolabait ere pentsatzen dut ni naitzela hartzailea, irakurlearen paperean jartzen saiatzen naiz.

KARLOS: Zuri aurkitzea gustatuko litzaizukeena irakurtzeko, hortaz?

KORO: Bai, halako zerbait. Jatorrizkoa ahanzten saiatzen naiz, eta gero nire testua irakurri eta gauzak harrapatzen.

KARLOS: Zer izan dira eta dira, zuretzat, Josu Zabaleta eta Rosettako beste lankideak?

KORO: Funtsezkoak. Elkarrekin gabiltza Itzultzaile Eskolaz geroztik! Josu ondoan izan dut nire bizitza profesional osoan ia; gauza askotan iritzi desberdinak dauzkagu, baita kontrakoak ere, baina hori ere aberasgarria da, ezpatak zorroztu egin behar izaten dira-eta! Oso nekez moldatuko nintzateke nire hurbileneko lankideak gabe: Josu Zabaleta (jubilatuta bada ere, ez dabil urrutia), Aintzane Atela, Miren Arratibel, Antton Olano, Jon Muñoz, Aintzane Ibarzabal... Gure lan-sistema informala da, baina ondo funtzionatzen du. Irakaskuntzan aritu nin-

tzenean ez zitzaizkidan loturak batere gus-
tatzten; halako orduan, halako lekuan egon
beharra beti. Gero, itzulpenean hasita, urte
batzuk etxean bakarrik egin nituen, nire ka-
buz lanean, eta hori ere ez, bakardade hori
oso gogorra da, bai pertsonalki bai lanerako;
inork ez dizu ezer agintzen, ez dago ez hie-
rarkiarik ez burokraziarik; baina zeure bu-
rua ez da nahikoa lanerako, itxita geratzen
zara, eta atera beharra dago; jendea behar da
inguruan, eta elkarlanean aritu. Bai *Lur* hiz-
tegia eta bai Rosetta inportanteak izan dira
alde horretatik.

KARLOS: Atzera begira, orain arte itzuli
dituzun gauzetatik, gustukoena zein izan
duzu?

KORO: Esan dizkizut batzuk... Horrela,
pentsatzen hasita, izen asko ateratzen dira,
dezente: bat, *Nikolas Txiki*; beste bat, Sin-
ger-en *Zortzi kontakizun*, eta Allan Poeren
ipuin batzuk (denak ez); Barojaren *Zala-
kain*...

KARLOS: Eta Hannah Arendt?

KORO: A, bai, banengoen ba... *Eichmann
Jerusalem*. «Pentsamenduaren Klasikoak»
bildumakoa da. Oso interesgarria, baina
kontatzen zituen gauzak oso gogorrak dira,
orain Ukrainakoak gertatzen ari diren leku
beretan gertatu zirenak, eta uste dut ni per-
tsona gogorra naizela, baina une batzuetan...
Baina gero Dian Fosseyrena itzuli nuen, bil-
duma berean: *Gorilak lainopean*. Liburuari
ikaraz heldu nion, oso zientifikoa-edo izan-
go zela pentsatuz, landare klaseak eta hezur
klaseak bereizi beharko nituela... baietz
esan nuen, eta zoragarria da! Uste dut inor

ez dela enteratu, baina liburu bikaina da, eta
alde guztietatik gainera. Oso abentura poli-
tak eta sinesgaitzak dira Dian Fosseyrenak,
oso bereziak —hura bai ausarta!—. Gorilen
kontuak, politikak eta oso-oso jakingarriak
dira, eta asko ikasten da; gorilei buruz eta
geure buruari buruz. Bilduma horretan zu-
zentzaile bat izaten zen, eta nik proposatu
nuen Iñaki Segurola izatea zuzentzailea.
Galdetu nion ea interesatuko litzaiokeen,
eta baietz. Eta niri ere interesatzen zitzaidan
bera izatea zuzentzailea, lehen esan bezala,
ikasteko; niretzat luxu handi bat zen. Baina
gutxitxo zuzentzen du, lastima.

Liburu horretan badira bi kapitulu...
Lapurtutako gorila txiki batzuk berresku-
ratu zituen Dianek, eta berriz hazi eta hezi
behar izan zituen erdi hilda zeuden gorila
txiki haiek. Oso istorio ederrak dira: batzue-
tan malkotan zaudе emozioarekin, gorilen
kontuak direla-eta! Halako batean, testua
zuzentzen ari zela, Iñakiri bururatu zitzaion
bi kapitulu horiek oso politikak izan zitezkeela
gaztetxoentzako irakurgai moduan. Eta hasi
gara aztertzen eta «bai, ateratzen da liburu
bat —kapitulu luzeak dira—, eta balio du
eskolan Natur-erako, balio du besterik gabe
irakurketa gisa, balio du Etikarako, balio du
Gizarterako, balio du...». Eta orduan, pro-
posatu genuen, eta lortu genuen, galanki
kostata. Agenteek eskubideak emateko, gu-
tun bat idatzi behar izan nien kontua espli-
katuz, eta zoratzen erantzun zidaten, ideia-
rekin poz-pozik. Hala, atera zuen Ereinek,
baina gero berririk ez... Ez dakit inork ira-
kurri duen, edo zer. Aipamen bat ikusi dut
Interneten: «hunkigarria» dela diote...

KARLOS: Niri, Arendtena atera zenean, testu garrantzitsua zela eta oihartzun handiagoa merezi zuela iruditu zitzaidan.

KORO: Bai, dudarik gabe. Gauza da arduradunek ez ziotela propagandarik egiten, batere ez. Luxu absurdu bat izan dugu Euskal Herrian, ze itzulpenak oso ondo ordainduak zeuden... Bi zuzentzaile, itzulpenaren ondoren: «aditua» lehendabizi eta argitaletxekoa bigarren... eta gero ez zen aurkezpenik ere egiten!

KARLOS: Bazirudien Klasikoak Fundazioak bere burua horrenbestez zuritutzat jotzen zuela eta hedapenez ez zela lar arduratzen.

KORO: Ez dakit, baliteke.

KARLOS: *Corpus* moduan, altxor polita da, bestalde.

KORO: Bai noski.

KARLOS: Itzultzean, zein hizkuntzatatik diharduzu erosoan?

KORO: Gaztelaniatik, eta hurrena ingelestik, eta hortik aurrera, nahiko gutxi. Zer edo zer frantsesetik, baina gutxi eta frantses erraza; orain italiarekin ari naiz, irakurtzen. Italieratik opera dezente egin dut, askotan beste hizkuntzen laguntzarekin; denborarekin, batzuk laguntzarik gabe, ez badira oso zaharrak; zaharrak direnean, ez laguntza eta ez laguntza-ondo, baina ohikoak badira, horiek jada nahiko erraz.

KARLOS: Noizbait idatzi edo esan duzu zeure burua pribilegiatutzat zenuela askotan lortu duzulako gustuko gauzak itzultzea. Hala da?

KORO: Ahaztuta nengoen, baina egia da. «Hau egingo zenuke?» galdetu, eta «Bai», edo «Hau ez», edo «Hauen bien artean, honako hau». Bai, bai. Azkenean, oraintxe errepasoa egiten ari garela, begira zenbat gauza ateratzen ari diren, denak politikak. Donna Leonekin ere, Veneziara joaten zara... Liburu bakarra itzuli dut Donna Leonena, lastima. Batzuetan, bat-batean, lana obligazioa delako, eta batere aukeratu gabe, espero ez zenituen mundutan sartzen zara, eta oso interesgarria da beste mundu batzuk ezagutzera. Singerren liburuaren garaian senarrak esaten zuen: «Bueno, ikusi ditugu Europa erdialdeko sinagoga guztiak», ze gero beste leku askotan egon baikara: Errumanian, Txekian, Polonian, Ukrainan... Eta gorilekin hasi nintzenean, beldurrez gizona: «Orain Ugandara eramango nau honek, gorilak ikustera». Ez gara Ugandara joan, baina hura itzultzen ari nintzela, familia zain edukitzen nuen bazkalorduan, ea egun hartan gorilek zer egin zuten. Eta antzera gertatzen ari zait orain Asun Garikanoren *Kaliforniakoak*-ekin, korrika joaten naiz batzuetan lanera, ea indiarrek azkenean misiolariak akabatzen dituzten jakin nahian...

KARLOS: Umberto Eco liburu batean dioenez, itzultzailea librea da itzulpena lotuago dagoelako xede hizkuntzako senari arau jakin bati baino. Zenbateraino sentitzen zara libre eta sortzaile itzultzean?

KORO: Batere ez (ez bada, lehen esan dudana bezala, hitzen bat bultzatzeko edo besteren bati trabak jartzeko...). Eta gainera uste dut itzultzaileok ez dugula sortzaileak izan behar, alderantziz (nahiz eta hizkuntza «egiten», hau da, prosa lantzen, esapideak finka-

tzen etab. lagundu, eta hori oso garrantzitsua da). Testua errespetatu, eta hizkuntza (gurea, jakina) errespetatu. Batzuetan iruditzen zait euskara ere ez dela errespetatzen, gehiegitxo manipulatzeko dela, itzulpenean eta itzulpenetik kanpo. Zure galderari helduz: libre zertarako, bi egituraren artean aukeratzeko? Nire eskuliburua *Orotariko Euskal Hiztegia* da, han konprobatzen ditut gauza asko. Bestela ez naiz fidatzen; ez neure buruarekin, ez hiztegiekin eta abarrekin, erabat ez. Etengabe erabiltzen ditudan arren, e? Baina distantzia batekin beti; hala behar du nik uste. Esaten nuen bezala, *Orotarikoan* argitzen ditut zalantza asko, edo saiatzeko naiz argitzen.

KARLOS: Ia-ia gramatika modura?

KORO: Bai, gramatika modura batez ere.

KARLOS: Argituko duzu hizkuntza errespetatzearen kontu hori?

KORO: Testu itzulua da guk irakurtzen duguna. Testu batzuk bi aldiz irakurri behar dira, zailak direlako. «Bi aldiz irakurri behar ez izatea da kontua, berriro irakurtzeko premiari ez izatea» esaten da. Ba, batzuetan bi aldiz irakurri behar da, testu batzuk zailak direlako, eta kito. Zailak dira jatorrizkoan eta zailak dira itzulpenean. Eta izan daitezke zailak edukia zaila delako, konplikatuak delako, edo idazlearen estiloa zaila delako; Hannah Arendt bat, esate baterako, konplikatuak da, oso esaldi luzeak ditu, eta batzuetan nekeza gerta daiteke; orduan, itzulpena ere nekeza gertatuko da. Edo lehen aipatu dugun *Wakefield* hori. Badira zati batzuk oso trinkoak-eta; orduan, zailak dira. Bes-

te gauza bat da erabiltzen dugun euskara bitxikeriaz jostea, eta, berez zaila ez dena zailteza, eta hori da nik egin nahi ez dudana. Hori nola esplikatu? Irizpide bat, tonto samarra agian (ez da bakarria noski, baina bai garrantzitsua): testua irakurri, ozen irakurri ea belarrira ondo ematen duen edo ez. Lehengo adibideak ekarriz: *¿quieres que se lo corte?* («Nahi duzu moztu diezaiodala?») itzulua) honela esango genuke euskaldun askok eta askok: «Nahi al duzu mozte?» Objektua ez da ageri, konforme, baina normalean testuinguruak agertuko du objektu hori (objektua agertuko balitz ere, informazio bakarria emango liguke, singularra/plurala). Bestea ere agerikoa iruditzen zait niri. *Ella/él quería que nos casásemos* («Berak ezkon gintezen gogo zuen» itzulua): «Berak, hark, dena delakoak... (gu biok/elkarrekin) ezkontzea nahi zuen». *Quería* «gogo zuen» itzultzea, zer esango dizut, niri —horrelako testu batean— nabarmenkeria besterik ez zait iruditzen. Bide beretik, «nik txokolata gustuko dut» edo «umea hondartzara joan dadin erosi dut bainu-jantzi hau», horrelakoak irakurtzen ditudanean, edozein testutan, oso esamolde xebleak gertatzen zaizkit. Hori da hizkuntza behartzea; azken finean, ez errespetatzea.

Bada beste modu bat lexikoan asko erabili izan dena (eta erabiltzen dena, uste dut): hartzen dira hitz baten bi aldaera, hurbilekoak, normalean huts-hutsik aldaera fonetikoak, euskalkien araberakoak... eta *alebop!* Bi hitz. Eta gero, *abordaia* tankerakoak dauzkagu, edo *ambulategi* modukoak, nahi adina: oso ondo entenditzen dira, espainola oso gertu dutelako, baina atzizkiarekin-edo euskal tankera eman, eta hor ere... miraria!

Badirudi batzuek nahiago dutela edozer gauza asmatu mailegu bat baino... Hizkuntza guztietan gertatzen dira horrelakoak, baina uste dut hizkuntza gehiago errespetatu behar dela. Eta bada beste fenomeno bat ere, betikoa nik uste, baina gairiditu ezin duguna, nonbait oso inportantea: bitxizaltetasuna/bitxikeriazaletasuna. Hizkuntza guztietan gertatuko da seguruena, ez dakit; euskaraz eta espainolez bai behintzat. *Antes muerta que sencilla* izendatu genuen Rosetan. Dirudienez, zenbat eta arraroagoa, xelebreagoa —zaharra, berria, urrutikoa, exotikoa—, eta ulertezinagoa hitz bat edo egitura bat, orduan eta hobeto (eta irakurleak, idazlea-itzultzailea-egilea tontoa dela pentsatu beharrean, bera dela tontoa pentsatzen du); eta bide horretatik ere hizkuntza arrunt desitxuratzen da. Egia da batzuetan hitz edo egitura berri bat edo ezezaguna erabiltzea eroso edo komenigarria edo egokia dela; baina oreka bilatuz beti.

KARLOS: Zuk itzuli behar duzunean, jarrera ezberdina izaten duzu testu teknikoago bati edo literario bati heltzean, ala automatizaturta duzu jokabidea?

KORO: Nik testu literarioak ardura handiagoz lantzen ditut normalean, ardura handiagoa behar izaten dutelako. Eta ez dut *Wordfast* edo horrelakorik erabiltzen; traba besterik ez didate egiten.

KARLOS: Zer datorkizu burura edo mingain puntara «*Traduttore, traditore*» esaldi ospetsuaren aurrean?

KORO: Esaldi topiko bat dela, besterik ez.

KARLOS: Zure ustez, zer da fidelotasuna itzulpengintzan?

KORO: Egileak esaten duena errespetatzea. Eta esaten duenaren parte bat esateko modua bera da. Azken batean, irakurleari gauza bat komunikatzen zaio, baina komunikatzeko modua edukiaren edo mezuaren parte bat da, eta hori ere berregin behar da.

KARLOS: Benetan izan behar du ikusezina itzultzaileak?

KORO: Nik hala uste dut.

KARLOS: Baina ez zaizu inoiz gertatu testu itzuli batean nabaritzea itzultzailearen lortza edo estilo halako bat?

KORO: Bai, jakina, bakoitzak bere hizkera du eta. Jeneralean —eta itzulpenaz orokorrean hitz egitera bueltatzen naiz orain—, testu itzuli bat gustura irakurtzen badugu, esaten dugu «Bai itzulpen ona!». Baina hori ez da egi-egia; testu on bat irakurtzen ari gara, baina ez dakigu jatorrizkoak hori esaten duen. Jatorrizkoak hori esaten duela pentsatzen dugu. Askotan, ordea, ez daukagu hori frogatzeko modurik.

KARLOS: Orduan modu inplizituan onartzen duzu itzultzaileak idazle ona izan behar duela?

KORO: Idazten ona izan behar du, nolabait esateko, baina nik esan nahi dut azkenean ez dakigula zer ari garen epaitzen. Irakurle soil moduan —jatorrizko testuarekin konparaketa egiten hasten bagara, beste gauza bat da—, testu jakin bat irakurtzen dugu, eta esaten dugu «Ene, ze ondo itzulia da».

goen, ze ondo irakurtzen den!». Baina, gero, euskarazko itzulpen batean zati itsusi bat, edo testu zakarra, edo euskara zurruna ikusten dugunean, itzultzaileari leporatzen zaio. Hala izago da askotan, baina nik itsuskeria edo zakarkeria edo gogorkeria horiek berak ikusten ditut jatorriz euskaraz idatzitako testuetan. Hau da, jendeak euskal itzulpen baten aurrean esaten du: «Nabaritu egiten da itzulpena dela...». «Eta, zertan nabaritzen da?». «Esaldi honetan, beste esaldi horretan...». «Esaldi hori okerra da, edo ez da oso esaldi borobila...», baina halakoxeak ikusten ditugu, igual-igualak, jatorrizkoetan. Beraz, jendeak badauka oraindik aurreiritzi hori: «Euskara kaxkarra agertzen da itzulpenetan, ez da euskara jatorra»; «Ez, ez, guk jatorrizkoa nahi dugu, jatorrizkoa ez delako euskara kaxkar hori». Hori gezurra da, gezurra galanta gainera. Eta beste alde batetik ere bai: «jatorrizko» testu horiek ez direlako hain jatorrizkoak izaten. Besteak beste, gure egoeran derrigorrez dagoelako ia beti itzulpen «intrakraneala». Eta itzulpen «intrakraneala» horiek askoz hobeto detektatu, aztertu eta saihestuko ditu itzultzaile on batek (itzultzaile txarrak ere badira-eta, jakina). Ikusi besterik ez dago zenbat erdarakada eta zenbat bitxikeria ageri den idazle askoren obretan. Jatorrasunaren zera hori, nork eta irakaskuntzaren inguruko jendeak (batzuen batzuek) esan ohi du gainera!

Hortaz, itzultzailea izatea eta idazlea izatea ez dira gauza bera inondik ere, eta oso gauza diferentek dira testu bat idaztea eta testu bat itzultzea; itzultzaile batek ez du zertan idazlea izan, eta alderantziz ere ez. Idazleak sortu egin behar du; itzultzaileak ere sortzen duela esaten badugu, idazleak askoz

ere gehiago sortu behar duela esan beharko dugu, eta alde horretatik askoz ere inportanteago da. Baliteke nire lankideak nirekin haserretzea hori esateagatik, baina nik hala ikusten dut kontua. Artista/eskulangilea; musikagilea/abeslaria, instrumentista... harreman hori ikusten dut nik idazlearen eta itzultzailearen artean. Musikarena bereziki konparazio ona iruditzen zait: musika-konpositore bat, obra bat eta instrumentu asko, hau da, hainbat hizkuntzatako itzultzaileak —edo bertsio diferentek egiten dituzten hizkuntza bereko itzultzaileak—, konpositorearen/idazlearen obra hura interpretatzen dutenak: batzuetan hondatu egingo dute, eta besteetan egileak espero ez zuen dotoretasun bat erantsiko diote...

KARLOS: Itzulpenak orduan jatorrizkoa hobetu ere egin dezake? Rosettan horren inguruko eskarmenturen bat izan duzue...

KORO: Teorian bai. Eta testu ez-literarioetan, dudarik gabe. Hasteko, azkenean itzultzailea irakurle berezi bat da, irakurle ernea, eta akatsen bat-edo baldin bada jatorrizkoan, ikusten badu —eta normalean ikusi egiten du—, ez du errepikatuko. Eta gero itzultzaileak, nik uste, sinplifikatu egiten du jatorrizko testua askotan, ezin direlako jatorrizkoaren fiabardura eta zer guztiak eman. Eta esplizitatu ere egiten du. Batzuetan, hori testuaren mesedetan gertatzen da.

Itzultzailea lehen irakurle pribilegiatu bat da, ez? Eman dezagun badagoela paragrafo bat oso zaila: itzultzaileak lehendabizi ahalegin handi bat egiten du hori entenditzen, eta, bigarren, beste ahalegin bat hori (ondo) ematen: itzultzaileak bere buruan prozesatu du eta gerta liteke berak mezua

hobeto adieraztea, nahitaez egin behar izan duelako ariketa hori, «hau entenditu behar dut», eta gero igual argiago emango du. Halakoak ikusi izan ditut nik euskal itzulpenetan: Osakidetzako testu batean uste dut, askoz ere txukunagoa eta argiagoa zen euskarazko testua gaztelaniazkoa baino. Bere bentajak ere baditu tradizio gutxiko hizkuntza batean jarduteak: ez dugu pairatu behar administrazio-testu astun horien zama.

KARLOS: Egile kuttunen bat, orain arte euskaratzerik izan ez duzuna?

KORO: Halakorik ez daukat. Egile kuttunak badituz, idazle askorekin enamoratu izan naiz, baina horiek itzultzea ez zait bururatu. Bertatik bukatuko litzateke idilioa.

KARLOS: Behar diren baldintza guztiguztiak alde izanda, zer gustatuko litzazuke itzultzea? Baduzu zerbait edo norbait buruan, asmoren bat, orain arte lortzerik izan ez duzuna?

KORO: Egia esan, ez. Ez orain egiten dudan guztia zoragarria delako... Niri liburu politak ematen badizkidate, oso ondo; bestela, batzuetan sorpresak hartzen dira, eta hori oso atsegina da, *Gorilekin* gertatu zen bezala. Dena dela, gauzak dauden moduan, zer itzuli izatearekin kontentua.

KARLOS: Eta aspaldi honetan egin duzun itzulpen gogoangarriren bat?

KORO: Itzuli dudan azken liburu inportantea, joan den urtean, itzulpengintzaren aldetik inportantea edo berezia esan nahi dut, David Albahariren *Götz eta Meyer* izan da. Jatorrizko testua serbieraz da, eta nik

espainoletik eta ingelesetik egin dut (bi bertsioak ziren jatorrizko serbieratik zuzenean itzuliak). Nik horrelakoetan izan dudana esperientzia oso eskasa izan da; probaren bat egin izan dut ez dakidan hizkuntza batetik, beste bi hartuz; «Literatura Unibertsala» bildumarako prestatu izan dut laginen bat, eta esperientzia negargarria izan da, ez dakizu zertan ari zaren: batean begiratu, eta gauza bat esaten du, bestean begiratu, eta beste gauza bat. Beraz, *Götz eta Meyer* hau belduz hartu nuen. Askatasuna ematen zidaten nahi banuen batez ere ingelesetik egiteko, eta animatu nintzen. Zer gertatuko? Berdinberdinak direla espainolezkoa eta ingelesezkoa, eta, gainera, azkenean serbierazkoa bera ere hartu nuen, alfabeto latinoarekin, eta segitzen nuen: izen propioekin eta dakizkidan hitz batzuekin, eta lagunak baitauzkat Serbiakoak, gauza batzuk haiei galdetuz eta abar, testua segitzen nuen. Azkenean euskaraz gauza txukuna egin dudala uste dut, eta lauak geratu direla, ez dut esango maila berekoak, baina oso parekoak: serbiera, ingelesa, espainola eta euskara. Eta niri mirari bat iruditzen zait: lau hizkuntza hain diferenteak, eta lauetan gauza berak esan ahal izatea. Gertatzen da, ordea: akabo Babel! Hori oso gauza polita da, hain urrutiko hizkuntzak izanda, posible izatea esaldiz esaldi parez pare joatea lau hizkuntzak. Oso prozesu interesgarria. Buelta asko eman nizkion liburuari, eta bueltak eman ahala, konturatu nintzen itzultzaile ingelesak eta itzultzaile espainiarrak joera ezberdinak zituztela, biak bikainak izanik; espainiarra irakurlearekin «atseginagoa» da, erraztu egiten dizkio pixka bat gauzak, goxatu. Nik gehiago jo dut, nik uste, erdibidetik, baina izatekotan, espainia-

rraren aldera egin dut pixka bat. Esate baterako, gazta bat aipatzen da, berezia, hangoa (hemen *idiazabala jan zuten* esango bagenu bezala); ingelesak serbierazko hitza jartzen du, besterik gabe, batere azpimarratu gabe, letra etzanik gabe, eta ez dakigu pertsonaiak zer jaten duen; espainiarrak oharra jartzen du, halako eta bestelako gazta... Eta idazkeran ere, esplizitoagoa da ingelesa baino. Eta nik gehixeago jo dut alde horretara; behar zen, nire ustez.

KARLOS: Lezioa ematen hasita, hasi berriarentzako edo itzultzen hasi nahi duenarentzako aholkuren bat?

KORO: Nik uste dut irakurri eta irakurri egin behar dutela. Literatura ona irakurri, berdin da zein hizkuntzatan... Gero, euskaratzea beste problema bat da: ez da itzulpena bakarrik; hori, gehi euskararen arazoak. Nik abisu hori ere ematen diot jendeari. Gauza bera, esaten didatenean karrera-edo euskaraz egin nahi dutela: «Kontuz! Askozaz lan gehiago izango da, e?» Ze, izan beharko duzu, demagun, fisikaria, eta gero, gainera, euskara batuaren arau guztiak eta abar jakin (eta adierazgarria da zentzu horretan zientzia euskaraz egin/egiten dutenek, zientzia baino gehiago, euskal zientzia-hizkera landu edota lantzen dutela, orain arte behintzat). Orduan, lana, ez dizut esango doblea denik, baina dezente handiagoa; itzultzaileak, oro har, kultura behar du, ahal den guztia, eta asko irakurri behar du; zer esanik ez literatura itzultzailea izan nahi badu (ze, hemen denbora guztian ari gara literaturaz, ez?, eta igual beste gauza batzuez ere hitz egin beharko litzateke...). Baina euskarara itzuli behar badu, euskararen mundua ezagutu

behar du, eta oso konplikatu da, oso alda-korra, eta lan handia ematen du; irizpideak behar dira... Eta ezin da ahaztu Saizarbitorriak esaten zuen hura: itzulpen-fikzioan ari garela (uste dut besteren batzuek *letrakuntza* deitzen dutena ez dagoela zera-fikziotik urruti). Hau da, itzulpen hori gaztelaniaz (ere) irakur genezake, eta, hortaz, euskal itzulpenean hortxe dagoela boluntarismoa beti...

Gurea oso-oso mundu bitxia da. Esate baterako: harrotasun handiz ateratzen da gauzaren bat lehenago euskaraz gaztelaniaz baino (eta harrotzekoa da); baina eskarmentu handia duen argitaratzaile batek esan zidan euskarazko bertsioak hobeto saltzen direla gaztelaniazkoa ere badagoenean! Batzuetan ahaztu egiten da gure «berezitasuna», edo ahaztu egin nahi da, eta denean nahi ditugu «handiak» imitatu, eta imitatzen ditugu; «normalak» izan nahi dugu eta jo eta fuego aritzen gara dena normalizatu nahian; eta batzuetan patetikoa da. Gure egoera ez da ahaztu behar: eta baditu bere alde onak gainera, lehenago Osakidetza testu horrena, esate baterako. Ez gaude behartuak, nik uste, *best-seller* negargarri horiek produzitzera. Eta literaturan maila on bati eusten diogula esango nuke; euskal irakurlea, gutxi garelako, hobea da, batez beste, nik uste, erdal irakurlea baino. Zenbat jende egoten da hemen Atxagaren edo Saizarbitoriaren «azkenaren» zain? Proporzioan, nik uste, beste tokietan baino dezente gehiago; irakurri «behar» zelako hasi ginen irakurtzen, eta, hara, orain batzuk zaletu egin gara! Eta idazleak ere —idazle onak— zenbakiz tokatzen zaizkigunak baino gehiago dauzkagula uste dut. (Oraintxe aditu dudanez, Europan,

Europako estatu handietan, «periferietako» idazleak ari omen dira nagusitzen).

KARLOS: Gaztelaniara ere egin duzu? Ero-soago ala ez?

KORO: Esperientzia handirik ez dut. Hasieran zailago, baina ohitura kontua da, nire ustez. Hemengo jende askok bezala —gehienok?— kultura handiagoa daukat espainieraz, uste dut. Dena dela, hemen bai, hemen bada alde handi bat literatura eta ez-literatura itzultzen. Ez-literaturan (testu administratibo eta hezkuntzakoetan bereziki), azkenean gaztelaniazko erreferentea dago beti euskal testuaren atzean —batzuetan oso gertu—, eta itzultzaileari askotan testu horretara heltzeko eskatzen zaio... eta hori ia ezinezkoa da (ez da gure arazo espe-zifikoa; beti gertatzen da testu teknikoetan eta antzekotan, testu jakin bat espero dela itzultzailearengatik, estilo, terminologia jakin bat; eta hala behar du). Literaturan horrelako mugarik ez dagoenez gero (testu literarioa askoz ere gehiago baita hutsetik sortua), arazo hori behintzat ez dago.

KARLOS: Besterik ez bada ere, ikasketez, kultura handiagoa duzu espainieraz.

KORO: Bai, ikasketez eta bestela ere bai, ni erdal munduan bizi naiz puska handi batean, irakurketetan eta abarretan... Baina erabat ohitua nago gauzak euskarara egiten eta, orduan, gaztelaniaz aritzea kosta egiten zait. Baina behin hasiz gero, errazago ateratzen da, eta niretzat oso interesgarria da, eta oso aberasgarria, baita euskarari begira ere. Izan ere, problema asko berberak direla konturatzen zara, eta oso ariketa interesga-

rria iruditzen zait. Lehen esan dudan bezala, oraintxe hasi behar dut nik euskal liburu bat gaztelaniaratzten, Asun Garikanoren *Kaliforniakoak*. Eta zati luze samar bat egin da, pozik nago. Eta neurri batean inbidiaz: ez dut Hiztegi Batua begiratu beharrik, ez EIMA... (RAE bai, baina oso gutxi). Eta zenbat sinonimo! Hori bai, kontentu euskaraz azenturik ez dugulako. Eta genero (gramatikalik) ere ez, eskerrak!

KARLOS: Amaitu egin behar dugu, eta, beraz, ohiko galdera bat: zelan ikusten duzu itzulpengintzaren etorkizuna?

KORO: Nik uste dut itzulpengintza behin ere baino hobeto dagoela. Euskarak azken urteotan lortu duen maila ez da sinestekoa, eta itzulpengintza ere prozesu horretan dago (itzulpengintza unibertsitatean, sariak eta aitoprenak, Literatura Unibertsala, etab. etab). Datuak datu, eta eztabaidak eztabaida, gauza bat dago niretzat funtsezkoa: euskararen prestigioa. Orain ez hainbeste urte euskara *casheroen* gauza bat zen, askorentzat lotsagarria, eta gizartean ezer egiteko gaztelania nahitaez ikasi behar zen. Eta orain, berriz, hor ikusten ditut Donostiako neska-mutil aberats modernoena, mojen kolegioko ume uniformedunak, garai batean Opusekoak zirela pentsatuko nukeen aita-amak (orain ez dakit zer pentsatu)... euskaraz (edo); edota Zaran, esate baterako, solairuen deskribapenean euskara agertzen da lehena (nahiz eta nik ez diodan horri guztiari oso-oso usain ona hartzen, artifizialgia iruditzen zait; egia da nire gaztetako lagun askok orduan ez zutela euskaraz hitzik egiten eta orain ondo samar egiten dutela, eta haien seme-alabek normal, baina...).

Gero, horiek esanda, arazoak nahi adina... Arazo bereziak eta era askotakoak: haur-literatura, esate baterako, erruz publikatzen da, eta gazte-literatura ere bai. Baina espainieraz «*clientela cautiva*» esaten dena dago hor, bezero behartuak, hots, gurasoak... Umeentzat erosi behar den guztia erosten dute: zortzi liburu behar direla? Zortziak. Hamabost? Hamabostak. Baina gero, horren galbahea, horren kritika, horren harre-ra... hortaz ez dakigu ezer, ez zaigu inporta, edo oso gutxi. Egin, saldu, kobratu, aurrera. Ez dakit arriskutsua den, baina penagarria da, besteak beste, gauza txar asko dagoelako. Baita onak ere, baina zaku berean denak.

Ni gauza hauek ume txikiekin ari naiz orain ikusten, bilobekin, eta badira liburu zoragarriak, oso-oso politak, baina asko txarrak dira. Edukiz dira txarrak, tontoak, ez da ezer gertatzen. Ez denak, noski, baina askotan bai, eta euskara hala moduzkoa izaten dute maiz. Niri hori oso larria iruditzen zait. Bi urteko umeentzako liburuak, hizketan ikasten ari dela, euskara erdipurdikoa izatea? Oso larria da. Hain zuzen ere, umeen kontuei jendeak ez dio inolako inportantziarik ematen. Eta lehenengo oinarri hori oso inportantea da.

Haur eta gazte literatura *maremagnum* bat da, txorakeria mordo bat dago. Nera-beentzat «*a la carta*» egiten (eta itzultzen) diren nobela horietako batzuk lotsagarriak eta negargarriak dira («Orain alkoholismoari buruzko nobela bat egingo dugu, orain abortuari buruzko bat»...). Beste muturrean, liburu zoragarri bat atera da oraintxe bertan: *Haizea sabats artean* (bat aipatzeagatik). Aparta da. Horrek oihartzun bat izan behar luke euskal literaturan. Umeentzako

liburua da; eta? Literatura ona da, umeentzako literatura ona, eta umeentzako literatura ona bada, literatura ona da. Liburu zoragarria da, marrazki zoragarriak ditu eta itzulpena nire ustez oso ona da. Baina haur-literaturan denetik sartzen denez gero, liburu onak galdu egiten dira zaparrada horretan.

KARLOS: Oker ez banago, ETB hasi zenean, telesail ingeles liluragarri bat eman zuten euskaraz, kontakizun horietan oinarrituta. Garai hartako itzulpena eta gaur eguneko itzulpena alderatzeko ariketa egin lezake baten batek... Aukera izango bazenu, nolako itzulpen politika egingo zenuke?

KORO: Nik ez dakit zer egin behar den eta zer ez den egin behar. Gauza bat bai: lehendabizi, arazoak identifikatu. Bat, aipatu dugu, niretzat, haur eta gazte literatura gehiago zaindu beharra. Nire ustez gehiegi produzitzen da horretan ere. Krisian gaude; etxegintzan bezala, gauzak pixka bat deskontrolatu dira. Lehen gutxiegi zegoen, eta orain gehiegi, hala iruditzen zait. Kalitateari gehiago begiratu behar zaio, eta gero, argi dago, irakurleari. Esaten dutenez, gazteek ez dute kalean euskaraz egiten, eta seguruenen egia izango da, eta irakurri ere, pentsatzen dut gutxi irakurriko dutela. Badakit, hor adin bat edo beste bat izan, oso diferentea dela. Gauza bat da hamalau urteko gaztetxo bat eta beste bat hamazazpi urtekoa, baina nire ustez hamalau urtekoak irakurtzeko ohitura baldin badu, gero jarrai dezake: une jakin batean gurasoek ez dituzte liburuak erosten, bukatu da erosteko zikloa edo dena delakoa, eta gazteak ez du irakurtzen, ez bada lehendik erabat zaletu. Esan didatenez,

erdarara pasatzen dira. Nik daukadan esperimentzia txikia edo inguruan ikusi dudana da liburu egokiak emanez gero, irakurtzen dutela. Gehiago zaindu behar da irakurlearen lekua. Hasi da, hasia dago hori ere irakurleen klubekin eta institutueta eta eskoletan idazleekin eta itzultzaileekin egiten diren saioekin... Niri behin Bilbotik deitu zidaten, eta oso ondo pasatu nuen han, ikasleekin. Horrelako gauzak, gehiago.

Eta gero, ez dakit zer egin behar den birtarteko modernoekin, ni hor jada zaharra sentitzen naiz. Sare sozialez, foroez eta antzekoez ari naiz. Hori ere oso kontu inportantea da, oso praktikoa, oso ona, baina ez dakit hor ere ez ote daukagun inflazio bat, eta ez ote litzatekeen egin beharko gutxiago eta hobeto. Batzuetan «modernoak» izateko obsesioa dago; baina moderna izatea ez da nahitaez ona izatea. Gogoratzen orain urte batzuk hainbeste aipatzen zen *brecha tecnológica* hura? Ahaztu zaigu erabat; besteak beste, inolako etenik, zulorik ez dagoelako: alderantziz, gehienok daramagu Internet... poltsikoan!! Eta ikusi nolako krisian gauden! Adibidez, EIZIEn, badago *Senex*, paperezkoa; niretzat oso artikulu interesgarriak etortzen dira batzuetan, eta gustatzen zait hartzea eta begiratzea eta abar. Hori oso noizean behin ateratzen da. Baina gero hor dago foroa, *Itzul*; oso interesgarria da eta oso gauza onak atera izan dira, baina txorakeriak ere bai gogotik, tarteka. Galdera asko ikusita... Baina normala da horrelako gauza batzuk egotea. Gero, *2tzul* daukagu. Eta orain *31 eskutik*. Gehiegi dela uste dut. Esate baterako, *31 eskutiken* ateratzen diren artikulu batzuk oso interesgarriak dira, gramatika kontuak direla, edo bestelako

kontuak direla, baina ez du lantzeko denborarik ematen, nire ustez maizegi ateratzen da. Erantzutea pentsatu eta horretara jartzeko, berandu da, ordurako atera dira-eta beste artikulu batzuk. Artikuluei ez zaie ateratzen eman dezaketen etekina. Pena da, ze idazten duenak hilean behin idazten du, eta hilabete osoa dauka pentsatzeko, gaia planteatzeko, baina, gero, di-da, fuera! Dena dela, oso ideia onak dira denak, hori bai, eta arazo asko argitu dira *Itzulen* bertan, baina nik uste dut une honetan, beharbada, gelditu eta gauzak berriz pentsatu behar direla, «Honek zer ematen du? Besteak zer ematen du?» Eta hiztegi, *corpus* eta abarrekin antzera gertatzen dela iruditzen zait batzuetan. *Ereduzko prosa* izugarritzko «inbentoa» izan zen: gauzak «egiatan» nola erabiltzen diren ikusteko aukera izatea aparteko laguntza da. Hiztegiak, hiztegi antzekoak, adibideak-eta *online*... ez dira beti fidagarriak. Adibiderik hurbilena: ni ateratzen naiz *corpusen* batean «autoritate» gisa; eta ondo asko dakit autoritate hori oso badaezpadakoa dela. Areago, arriskutsua izan daiteke. Ardura handiz erabili behar dira. Horretakoxe direla esango dute; eta hala da. Beste alde batetik, halako triunfalismo bat igartzen da batzuetan itzulpenaren munduan: idazleak baino hobeak omen gara hizkuntza kontuetan, hala esan da. Nik ez dakit hori hala den. Gauza bat bai, badakit: dena ez dela Literatura Unibertsala (eta antzekoa), asko itzultzen dela eta ez dena hain ondo (ezta Literatura Unibertsalean eta antzekoetan ere). Batzuetan oso gaizki itzultzen da, eta adibideak toki guztietan eta nahi adina daude. Eta ez badugu autokritikarik egiten, jai daukagu.

KARLOS: Gainera, ez da plaza erraza, edo-zer esateko orduan. Mundu txiki-txikia da gurea...

KORO: Alde batetik, abantaila da mundu txikia izatea, abantaila handi bat, denak eza-

gutzen dituzu eta hori oso ondo dago; baina aldi berean gauza txarra da, maniek eta liskarrek-eta, nondik edo handik, segituan harrapatzen baitzaituzte. Eta oso liskarza-leak gara.

Resumen

En esta entrevista, Koro Navarro, al repasar una carrera que hunde muy profundamente sus raíces en la traducción al euskera, ofrece un testimonio impagable sobre diversos aspectos de la traducción vasca de finales del siglo XX y comienzos del XXI, al tiempo que reflexiona lucidamente sobre varios aspectos técnicos y teóricos del oficio. Los datos biográficos que ofrece prueban bien a las claras que traducción y cultura vasca están íntimamente imbricadas. Por otro lado, Koro Navarro ofrece consejos brillantes a toda persona, experimentada o neófito, que quiera encaminarse por la vía que ella sigue recorriendo.

Résumé

Dans cet entretien, Koro Navarro, tout en jetant un regard sur son parcours professionnel fortement enraciné dans la traduction en langue basque, nous offre un témoignage inestimable sur l'état de la traduction en euskara à la fin du XXe siècle et début du XXIe, ainsi qu'une lucide réflexion sur divers aspects techniques et théoriques de la profession. Les données biographiques dont elle nous fait part montrent très clairement le rapport étroit qui existe entre la traduction et la culture basque. Par ailleurs, Koro Navarro met à la portée des traducteurs, qu'ils soient débutants ou expérimentés, de précieux conseils, on ne peut plus utiles, pour entreprendre le chemin qu'elle-même continue de parcourir.

Abstract

In this interview, Koro Navarro reviews her career, which is firmly rooted in translation into Basque. She offers her invaluable testimony on various aspects of Basque translation in the late 20th and early 21st centuries, while lucidly discussing a number of the technical and theoretical aspects of the trade. The biographical details she provides clearly demonstrate that translation and the Basque culture are inextricably intertwined. Navarro also offers brilliant advice to anyone, experienced or novice, who wishes to embark upon the path that she has chosen to follow.